

Poznámky k problému „utrpení“

Jak vlastně při hledání něčeho jiného k vyhledání a „nálezů“ této části sešitových poznámek z doby půl roku před vyhlášením základního dokumentu Charty 77 došlo, nebudu nyní rozvádět (podnět přišel – jako obvykle – zvenčí a souvisel pouze s Chartou). A také to není důležité; mám nicméně za to, že se to právě v současné chvíli, kdy si musím mj. číst v jedné velké knize (dokonce ve dvou jejích verzích) dávného přítele, ale kdy si čtu také ve vzpomínkách jiného, ještě dávnějšího, až překvapivě hodí. Psal jsem to kdysi jen pro sebe, a měl jsem asi dojem, že by nebylo vhodné to zpracovat do nějakého souvislejšího textu. A psal jsem to v průběhu svého pobytu v docela malých lázních nedaleko Olomouce. A právě to možná způsobilo, že jsem se pak ani po návratu k tomuto tématu nevrátil. Doba byla – jak říká spíše novinářská floskule – „těhotná“ nejen tehdy aktuálními, ale zejména blížícími se událostmi, jak se nám to dnes jeví. A tak používám nahodilého „vyplavání“ starých myšlenek k tomu, abych tímto sice dost problematickým způsobem, ale naprosto upřímně nejen popřál druhému ze zmíněných starých přátel k jeho blízkému se nekulatému výročí všechno dobré, ale abych mu aspoň dodatečně dopřál také ono dávné „nakopnutí“, jež je údajně nezbytnou náležitostí každého přátelského vztahu, když už bohužel došlo k tomu, že jsem mu je neuštědřil hned tehdy (aspoň si o tom už nic nepamatuji). LvH

760627-1

V Jakubových úvahách o tom, v čem je církev nezastupitelná (25 stran), je určité místo věnováno také otázce utrpení. Není rozsahem malé; představuje třetinu celého textu (téměř celá druhá třetina je věnována úvodu, který trpí nesevřeností, nejednotností myšlenky; na úvod náhle navazuje čtveřice moc – utrpení – pravda – solidarita v tomto poměru: úvod – 7 str.; moc – 3 ¾; utrpení – 7,5; pravda – 1 ¼; solidarita 2 ¾; závěr – 2 ¼; tvoří tedy výklad o utrpení téměř polovinu celého výkladu, nepočítáme-li dlouhý úvod a krátký závěr). Proto je snad na místě, když začneme právě tady se svými poznámkami.

Pro Jakuba není utrpení pouhým důsledkem moci (i to problematizuje formulací, že se „zdá být“ „neodvratným důsledkem“ moci – 12), nýbrž je jejím „spojencem“ (11) a „přivodičem“ (12). Jen na okraji, marginálně se Jakub zmiňuje o nemoci, neštěstí nebo bolesti jako utrpení (13) [vytýká, že se takové „vlastní utrpení“ stalo od jisté doby „soukromým problémem“, přičemž ovšem Jakub sám v tom de facto pokračuje, jen že dává důraz na solidaritu druhých; na druhém místě se dost analogicky zmiňuje (str. 18) o nouzi a hladu, zaostalosti a útlaku). Krajní, nejextrémnější formulací Jakubovou je, že „utrpení je triumf ďábla“ (18). – Jinde mluví střizlivěji, např. že zkušenost utrpení (která trýznivě narušuje naši abrahámovskou cestu do země zaslíbené) je nábožensky i duchovně druhotného významu (15), nebo že utrpení je bez vlastního základu, chybí mu ont(olog)ická svébytnost“. Tato poslední formulace je ovšem zase nedomyšlená, neboť nepochybně neplatí třeba o nemoci, neštěstí nebo bolesti, jež – jak zmíněno – sám Jakub na jiném místě uvádí. Potopa, zkáza Sodomy apod. nebyly (lidským) činem ani vinou, tj. něčí vinou, ale mohou být pochopeny jako soud, jako trest. Jobovo neštěstí není způsobeno ani lidským proviněním a činem, ale není ani trestem za Jobovy viny, nýbrž je líčeno jako zkouška. Kromě toho je na pováženou, zda je utrpení opravdu „bez vlastního základu“ a „nábožensky i duchovně druhotného významu“, nebo dokonce že utrpení není „metafyzickým, sourodým činitelem božího záměru“ (15). Geneze nám říká, že člověk byl po svém stvoření postaven do rajske zahrady zároveň se zákazem, resp. příkazem, co nesmí. Příkaz a zákaz je ovšem utrpením po mnohé stránce; je to totiž něco, co člověk „utrpí“ při výkonu své svobody, a čím navíc trpí, protože potenciální provedení toho, co nesmím, je ustavičná výzva pro mne a zdroj utrpení. To přece vidíme už na zvířeti, které něčemu učíme, a zejména na dítěti, které se má stát člověkem. Bez utrpení by se malé dítě nestalo člověkem (ovšemže utrpení samo o sobě nestačí, ale to přece není předmětem diskuse). Známe také ze zkušenosti, jak všelijaké přirozené vady mohou fungovat jako stimuly pro vyšší výkon, velkou snahu a ctižádost (např. malá postava Napoleonova, neduživost Voltaireova apod.). Zkrátka to všechno je jinak a je to zejména složitější (i když právě to Jakub připouští? „Jsem si vědom složitosti problému“ [14], ale nepřipustně zjednodušuje).

Jakubův vztah a přístup k utrpení má stoický charakter, i když tam je zavedena účinná solidarita. Utrpení je něco zlého, co je bohužel třeba vzít na vědomí, ale čemu je nemožno přiznat cokoli pozitivního; utrpení je nutno všemi prostředky bránit, utrpení znamená, že (dočasně) zvítězily protibožské síly, že „triumfuje

d'ábel“. To však není přístup křesťanský. K podstatě křesťanství náleží, že vidí likvidaci a krach zlých sil dokonce i tam – a právě tam – kde zdánlivě nabývají vrchu a kde jakoby vítězí. Největšího vítězství božského plánu se světem je dosaženo uprostřed největšího lidského krachu, na jaký je vůbec možno pomyslet. To není nedůležitý, okrajový moment. Ovšemže na popravišti, na kříži zemřelo před Ježíšem i po něm mnoho tisíc lidí (jen kolik otroků po porážce spartakovského povstání!). Jde o to, kdo utrpením prochází a jak jím prochází, tj. jak ono utrpení dovede integrovat do svého života, v jaké pozitivum je dovede proměnit. Ale křesťanská víra právě proměňuje všechno, a proto proměňuje i utrpení, i smrt. Věřícímu všechny věci napomáhají k dobrému; nic zlého nevíteží tak, aby bylo možno mluvit o triumfu d'áblů. Kde je, smrti, osten tvůj, kde je, peklo, vítězství tvé? Proti stoickému vyřazení některých oblastí života z lidského (vlastně ne-lidského, „filosofického“) zájmu, proti nelidskému vztahu stoiků k životu je evangelium zcela lidské; ale je eo ipso také pravdivější – a účinnější. Být otevřen takovému pohledu na utrpení, v němž očekávám, čím budu právě skrze ně osloven, to není ideologizace a psychologický trik, nýbrž způsobem, jak hlouběji životně zakotvit.

(Slatinice, 760627-1; R-1976-12/§ 70 [12,4], str. 18-23.)

*

- - -

760629-1

Utrpení zajisté není žádnou zárukou smysluplného života, ale je alespoň někdy velkou životní příležitostí. Dokud nejsme neutrpěli vážný nezdár, dokud na nás nepřišla nemoc a nezkušila nás, dokud nám někdo blízky nezemřel nebo těžce neonemocněl, dokud se nám nezhroutily životní plány, dokud jsme nebyli náhle vrženi do zlé a zoufalé situace, z níž nevidíme východiska, atd. atd., dotud jsme ještě nezralí, dotud ještě nejsme plně lidmi. Tak jako jsou někteří lidé nesnesitelně zdraví, tak jsou jiní nesnesitelně úspěšní nebo šťastní. V čem spočívá jejich „nesnesitelnost“? Naprosto nikoli v tom, že bychom nesnesli, aby někdo na tom byl lépe než my; jsou takoví lidé, v nichž hlodá stále červ závisti a jejichž všechny životní cíle jsou jen výsledkem ustavičného srovnávání. Ale to není nejhlubší základ oné nesnesitelnosti, o níž byla řeč. Ten spočívá v jakési povrchnosti, bezstarostné lehkosti, snad až naivní nezkušenosti a také jakési soběstřednosti, snad až sobeckosti člověka, který nikdy neplakal, nezoufal, netrpěl. Ve štěstí a úspěchu jsme vposledu každý sám; teprve v obtížích, nezdarech, zklamání, ztroskotání, bolesti a utrpení se nám otvírá cesta k druhým lidem. Solidarita vyrůstá ze situace plné trápení, krachů a utrpení, ne ze situace uspokojení, blaha a štěstí. Proto mluví Ježíš v blahoslavenstvích o trpících – chudých, hladových a žíznících, vydaných bezpráví.

Ale byla by chyba, kdybychom viděli jenom tento moment utrpení resp. plodů utrpení (tj. určitých typů i určitých dávek). Utrpení nás vyřazuje (na čas nebo i trvale) ze společenství těch, kterým nic nechybí, kteří mají úspěch a kteří jsou šťastní; tím nám zajišťuje potřebný odstup, bez něhož bychom se nedovedli podívat na život, na situaci, a to jak svou osobní, tak celé své společnosti, v níž žijeme. Utrpení neposiluje jenom naši lidskou, mravní citlivost, ale posiluje také naši rozumnou úvahu, nemá jen eticky, ale také noeticky a racionálně povzbuzující a povznášející vliv (tj. může jej mít). Předpokladem pozitivního vlivu utrpení je ovšem naše otevřenost, tj. náš přístup k němu (a naše otevřenost ovšem má také své meze nebo alespoň velké těžkosti a překážky tam, kde je utrpení příliš veliké až nesnesitelné; ale snesitelnost utrpení je citelně zvýšena otevřeností vůči tomu, co nás přes ně může oslovit, resp. co nás oslovuje. Sláva, úspěch, uspokojení nesou v sobě cosi uspávajícího, omamujícího; utrpení zcela naopak je blížencem pravdy, je sourodě s tím, jak nás pravda oslovuje a jak nás zve, abychom nahlédli svou situaci i sebe, ale vposledu všechno v jejím světle, tj. v jediné pravém světle. Ne nadarmo říkali staří „per aspera ad astra“.

Utrpení má však také politickou dimenzi; a tu má Jakub především na mysli. Ovšem zase příliš zplošťuje, redukuje, zkresluje. Noetický význam utrpení není omezen pouze na samotného trpícího, ale má svou platnost a důležitost i pro okolní lidi. Tam, kde trpí spravedlivý člověk uprostřed společnosti,

kteřá se o jeho utrpení nestará nebo kteřá je dokonce vyvolává, tam je vrženo ostré světlo na tu společnost samou. Vyjevení provinění, viny, hřichu, obnažení nemocí a ran, jimiž je společnost stížena, je právě pro tuto společnost něčím krajně důležitým, ozdravujícím, léčivým, i když nepřijemným a hořkým. To, co jsme řekli o jednotlivci, platí tu i pro společnost: kde si společenské vědomí pochvaluje přednosti společnosti a jejího života, kde rádo vypočítává společenské klady, tam upadá do největších ideologizací, jimiž zakrývá nejružnější temná a snad i krvavá zákoutí své společnosti, všeho společenského bytí. Společnost však poznává sama sebe, uvědomuje si sebe samu a svou povahu nejspíš právě tam, kde dochází k flagrantnímu porušení zákonů, spravedlnosti, mravnosti, lidské vzájemné solidarity, ohledů, úcty a respektu, kde se objeví jedovaté květy nenávisti a zloby, sobectví a lhostejnosti. A to ovšem se vždycky musí projevit a opravdu projeví na jednotlivých osudech, na nichž se ty nejpodstatnější charakteristiky společnosti odhalí a vyjeví v plném světle pravdy. Kristův kříž mocně vypovídá o izraelské společnosti své doby, právě tak jako osudy proroků (ne tedy jejich řeči, nýbrž vlastní osudy) vypovídají o společenské a duchovní situaci jiných období izraelských dějin. A to je něco, co už Jakub vůbec nevidí. V tom dokonce je utrpení „spásonosné“, neboť vyjevuje pravdu – a vyjevení pravdy je spásonosné, protože sama pravda je spásonosná („poznáte pravdu, a pravda vás vysvobodí“). Proto stavět proti sobě utrpení a pravdu („nevykupuje však utrpení. Osvobozující moc patří jen pravdě“ – str. 19) je zcela chybné, asi tak chybné, jako když řekneme, že se nesmíme nechat oslovovat řečí, nýbrž jen a jen samotnou pravdou. Pravda promlouvá skřze řeč, a promlouvá také skřze utrpení (ovšem ne skřze každé utrpení stejně, nýbrž především a nejjasněji skřze utrpení spravedlivého). (Slatinice, 760629-1; R-1976-12/§ 71 [12,5], str. 24-30.)

*

- - -

760630-1

Jakub se vyjadřuje o Kristově kříži tak, že tato oběť je "jedinečná pro ty, kdo ji přijímají jako zmocnění čelit utrpení a zlu v naději, že tím oslavují Boha života a pomáhají bližním k nalezení pravého smyslu bytí" (str. 19). Tato obecná formulace je nepravdivá právě pro svou obecnost. Především tu je utrpení a zlo postaveno vedle sebe bez rozlišení (a tom už byla řeč). Za druhé se však mluví o zmocnění *čelit* utrpení a zlu. To je oprávněné jen zčásti, je to tedy polopravda. Ježíš nás nepochybně vede k tomu, abychom pomáhali svým bližním nést jejich kříž, abychom nakrmili hladové a napojili žíznící, abychom se rozdělili o to, co máme, s druhými, abychom dali tomu, kdo chce kabát, i sukni, atd. atd. To všechno jsou beze vší pochyby způsoby, jak čelit utrpení (a zlu); ovšem utrpení těch druhých. Ježíš nikde nemluví o tom, že bychom se sami měli nějak utrpení vyhýbat. Zase jsou ovšem rozdíly. Ježíš říká, že jeho následovníci mají vzít na sebe svůj kříž; zároveň ovšem říká, že jeho břímě je „lehké“ a dokonce „rozkošné“ (to může být důsledek oné otevřenosti vůči smysluplnosti utrpení, o níž už byla řeč). Sám se ovšem někdy (několikrát) vyhýbá přímé konfrontaci (utíká z prostředku těch, kdo mu ohrožují život), ale nikdy „nečelí utrpení a zlu přímo, pokud je namířeno proti němu. Dokonce ani slovem se nechce obhajovat před Pilátem nebo před synedriem. Zdá se, že čelit utrpení a zlu, když je namířeno proti nám, je vždycky poněkud problematickou záležitostí. Vždycky se pokoušíme prokázat, že tu nejde vlastně ani na prvním místě o nás, nýbrž o všeobecné záležitosti nebo o někoho, kvůli němuž se vlastně angažujeme a za nějž jsme se pustili do zápasu. Vždycky je lépe bojovat za druhého (nebo za obecný zájem) než jenom za sebe. Tato okolnost je dokonce tak dalece zakotvena v obecném vědomí, že se jí používá také falešným, lživým způsobem, když se úzké, individuální nebo skupinové sobecké zájmy převlékají, aby dělaly dojem zájmů obecných, univerzálních.

A ovšem to neplatí jen o individuálních případech utrpení, jež doléhá výhradně na nás samotné, ale platí to do jisté (byť menší) míry také o utrpení naší rodiny, naší skupiny, našeho společenství, našeho národa, naší civilizace. Vždycky je nějak ryzejší se brát za druhého člověka než za sebe, za děti cizí než za vlastní, za diskriminované skupiny, k nimž nepatřím, než za ty, které jsou mými vlastními skupinami,

za jiné národy než za svůj, atd. Tím nemá být řečeno, že se za svá práva nemám brát, že nemám nic udělat pro své děti, pro svou církev, pro skupinu, k níž náležím, pro svůj národ, pro svou civilizaci. Ale říká se, že to je méně ryzí, méně čisté a více v nebezpečí skluzu do sobeckého, egocentrického, egotistického zájmu a úsilí. Větší opatrnosti je zapotřebí právě tam, kde se beru o „své“, než tam, kde se beru o „cizí“. To je ovšem něco, co jde napříč obecnému trendu a co je v rozporu s obecným míněním a obecnými zvyklostmi; nicméně to jen dokládá, že jsme na správné stopě, neboť evangelium se právě běžnému přístupu a obecnému mínění vždy znovu jeví jaké bláznovství. A to platí ne jednou provždy a staticky, nýbrž dějinně a dynamicky. Křesťanství ovlivnilo evropský (a Evropou ovlivněný) prostor tak, že spousta rysů onoho „kdysi bláznovství“ byla integrována do běžného přístupu a obecného mínění. Evangelium a víra však nespočívají v jistých daných parametrech, jichž by mohlo být po jistém úsilí někdy dosaženo, nýbrž představují směrnice, pokyny, náznaky, které nepřestávají mít smysl ani tehdy, jestliže byl vykonán v jejich směru a v jejich smyslu velký kus opravdové práce. A proto se evangelium vždy znovu jeví jako bláznovství i tam, kde se stalo uznávanou moudrostí něco, co kdysi bylo považováno rovněž za bláznovství. Evangelium, víra nás zkrátka vedou vždy dál, vždy kupředu – a nikdy k nějakému předem projektovanému stavu, kde bychom se směli zastavit.

(Slatinice, 760630-1; R-1976-12/§ 72 [12,6], str. 30-36.)

*

- - -

760630-2

Jakub se vyjadřuje (str. 18), že "naším úkolem není utrpení vysvětlit, nýbrž snížit jeho přítomnost ve světě na minimum". Už sama formulace svědčí o prapodivném pojetí toho, co je nazýváno "utrpením". Utrpení je přece subjektivní skutečnost, o níž vím, jenom když se dovedu vmyslit, vcítit do druhého (pokud to není přímo mé vlastní utrpení). Snížit utrpení na minimum lze různě; nejúčinnějším způsobem to lze provést rozmanitými chemickými prostředky, které snižují lidskou citlivost a tím eo ipso zvyšují odolnost vůči utrpení resp. nepřipouštějí, aby sebetvrdší a sebekrutější zákrok byl vnímán jako utrpení, aby byl utrpením provázen, aby k němu vedl. Nejlépe vůbec lze člověka zbavit utrpení (nebo sebe) nebolestivou smrtí; smrt sama není totiž utrpením, to je jen cesta k ní a myšlenka na ni. A této myšlenky lze snadno člověka zbavit, když ho uvedeme do stav halucinačního nebo přímo bezvědomého. A bolesti, jež provázejí člověka umírajícího (někdy), lze odstranit podobně (běžně se nemocným svíraným krutými bolestmi, podává morfium). – Na tyto možnosti Jakub jistě nepomyslel; ale na co tedy myslel? Co domyslel? Cožpak je přípustné vyrazit s takovými nezralými myšlenkami mezi lidi? Je to myšlenková neodpovědnost, příštípkářství, diletantismus.

Ale jděme dále. Rádl uvažuje při reprodukování obecné myšlenky „pokroku“, spočívajícího v tom, že dnes už se lidé neupalují (to bylo ještě předtím, než se likvidovali v koncentracích po milionech – a nejenom v nacistických, nýbrž také ve stalinských; a co zatím víme o tom, co se dnes děje v Africe, v Asii, v jižní Americe?), a staví otázku: kdo ví, zda to není spíše proto, že dnes už není nikdo ochoten se nechat upálit, než nějakým pokrokem ve vyšetřovacích nebo trestních metodách? A je tomu tak. Utrpení jakožto subjektivní skutečnost má nutně dvě stránky, které zdaleka nejsou přísně paralelní, totiž stránku subjektivní a stránku objektivní resp. objektivní. Někdo se bojí moc, jiný méně; někdo nevýslovně trpí v situacích, kdy druhý vytlačí myšlenku na nějakou bolest z mysli a zaměří se na něco jiného. Jsou lidé „cimprlich“ a lidé s hroší kůží; jsou lidé, kteří sténají předem, a lidé, kteří zatnou zuby a nedají na sobě nic znát. Jsou lidé, kteří trpí hrozným strachem, ale nenechají se jím ovládnout, a lidé, kteří se na strach vymlouvají, aby nemuseli riskovat vůbec nic. Kdo posoudí, co je skutečné a co jenom předstírané utrpení? Existují tu vůbec nějaká objektivní měřítka? Objektivně lze konstatovat, že dítě je podvyživené; ale lze nějak zjistit, jak dalece tím trpí subjektivně? To je tedy jedna věc. Ale druhá je důležitější.

Život obecně (nejen lidský) se vyznačuje vnímavostí a citlivostí; a to samo o sobě představuje schopnost trpět. A také všechna živá stvoření dovedou trpět, i když různou měrou. Život se vyvíjel k vyšším formám

paralelně se zdokonalováním své schopnosti trpět. Vrcholu je dosaženo u člověka; fyzické utrpení bylo daleko překonáno utrpením duševním (a duchovním). Dokonalost člověka je úzce spjata a přímo podmíněna jeho schopností trpět. Pouze trpící bytost je schopna porozumět a solidarizovat se s jinou trpící bytostí. Porod je utrpením nejenom pro matku, ale také pro dítě; a asi mnohem víc pro dítě. Víme dost přesně, že bez utrpení na počátku samostatného života by lidé měli lepší start? – A kromě toho: i když jsou nejtvrďší podmínky životní změkčeny a tím nejdrastičtější příčiny utrpení odstraněny, znamená to opravdu snížení utrpení? Není to spíše uvolnění schopnosti trpět pro vyšší, závažnější příčiny? Nejde spíše o kvalitnější druhy utrpení?

(Slatinice, 760630-2; R-1976-12/§ 73 [12,7], str. 36-40.)

*

- - -

760630-3

Jestliže připustíme, že utrpení má přece jenom jakousi významnou a nezastupitelnou funkci v lidském životě, pak je na pováženou, zda místo stlačování „množství“ utrpení na minimum nejde spíše o správný „výběr“, o „zdokonalování“ utrpení, o „pěstování“ takového utrpení, které je produktivnější a smysluplnější. To jsou všechno extrémní a provokující formulace, ale – jsou tak docela beze smyslu? – Řekněme to asi tak: jsou utrpení, jež jsou příliš hrubá a drastická; jsou utrpení, která dávají málo smyslu a jež jsou přamálo produktivní (resp. má-li se z nich něco vydolovat, je zapotřebí nepřiměřeně velkého úsilí); ale jsou také utrpení, která se může zdařit proměnit v pravé požehnání. Začneme velmi zdaleka: někteří lidé přesvědčivě prohlašují, že poslouchat tzv. vážnou hudbu je pro ně opravdové utrpení; pro jiné je zase utrpením poslouchat nějakou kutálku. Což si však nedovedeme představit, jak jedno z těchto dvou „utrpení“ je produktivnější, perspektivnější než druhé? A zároveň: neznamená každý krok kupředu, že skladba toho, čím trpíme, se také proměňuje? Což se pokrok jednotlivce i společenský neprojevuje také v tom, jak se mění obsah a rozsah utrpení jim vlastního? Jak se lidská povaha a způsob života zjemňuje a zároveň komplikuje, zjemňuje a komplikuje se zároveň schopnost vnímat a pociťovat bolest a vůbec prožívat utrpení. Kristův kříž zdaleka neznamená jen fyzickou bolest a fyzické utrpení, způsobené proražením dlaní a nártů, vahou těla, visícího na hřebících, zaražených do těla, dýchacími potížemi v důsledku rozpažených rukou, vystavenost prudkému slunci beze vší ochrany atd. Ke Kristovu kříži náleží jeho hrozná opuštěnost lidmi a zdánlivě i Bohem, zrada, již byl vydán biřicům, to, že tentýž lid, který jej před několika dny vítal s květy, se od něho nyní odvrátil a žádal jeho smrt, atd. atd. Mariánský kult je dokladem toho, jak byli lidé postupně více dojímáni duševními mukami než tělesným utrpením: matka nebyla umučena ani jinak ohrožena, „jenom“ se dívala na popravu svého syna. Byla titulována jako „sedmibolestná“, zatímco bolesti a muka jejího syna nikdo nepočítal. Postupně se zjemňuje a prohlubuje schopnost trpět, ale také schopnost rozumět druhému v jeho utrpení, a být mu blízko, soucítit a spolutrpět s ním v jeho trápení.

A tady se ukazuje, že to, o čem Jakub mluví jako o potřebě (nebo nedostatku potřeby) „se s utrpením vyrovnávat ... ve faktické rovině“ (str. 18), je svrchovaně problematické. Co je opravdu tzv. „faktická rovina“ utrpení? A pokud se tím míní řada vnějších objektivních parametrů, pak je zřejmé, že první, co takto myslícího napadne, je možnost a potřeba manipulace: odstranit tuto „faktickou“ stránku utrpení nebo ji alespoň redukovat, omezit, snížit na minimum. Ale jakmile jsme došli k nezbytnosti pochopení utrpení jako čehosi subjektivního a přímo subjektivního, vnitřního, niterného, pak ovšem musíme připustit také niterné, vnějšími zásahy a opatřeními, tj. žádnou manipulací neovlivnitelné „příčiny“ utrpení. A dobrý znalec lidí potvrdí, že existuje dokonce něco takového jako jakási „potřeba“ utrpení, a snad i radost nebo alespoň uspokojení z utrpení. Extrémní případy takového zalíbení v utrpení a i v bolesti jsou zajisté patologické – ale je tento vztah k utrpení patologický od základu? Což nepotřebujeme někdy vypít šálek zeměžluči, abychom si napravili chuť a trávení? A přece pít stále a mnoho zeměžluči bychom nepovažovali za normální. Není trocha utrpení nezbytným ingredientem našeho života? Jakýmsi

nezbytným vitaminem nebo snad katalyzátorem lidskosti? – Není pochyby, že také tyto myšlenky v sobě chovají nebezpečné zneužití. Ale mám dojem, že větším nebezpečím jsou myšlenky Jakubovy, zčásti stoické, zčásti osvícenské, zčásti společensko- a duševně-inženýrské. Neboť tam ani nemusí dojít k žádnému zneužití, aby vedly k nežádoucím důsledkům; nebezpečí, které tu hrozí, je daleko bezprostřednější.

(Slatinice, 760630-3; R-1976-13/§ 74 [13,1], str. 1-6.)

*

- - -

760701-1

Snad ještě jednu stránku věci bychom měli zmínit. Když prostudujeme řadu životopisů třeba vynikajících umělců, shledáme, že po tvůrčí stránce nejplodnější byla období nouze, bolesti a utrpení. Naopak doba, kdy žil umělec v poměrně slušném materiálním zabezpečení, se velmi často ukazuje jako málo plodná nebo neplodná. To ostatně odpovídá na jedné straně zkušenosti bible, na druhé straně zkušenostem z vývoji živých organismů, zejména pak primátů a člověka. Začneme posledními: teprve nouze přiměla dávné primáty, aby opustili stromy subtropického a tropického pásma a pustili se na rozsáhlá území, pokrytá po ústupu ledovců jen travou a nízkými křovisky. Naučili se chodit po zemi (změnil se tvar jejich chodidla), změnili složení potravy (od plodů přešli na hmyz a drobné obratlovce atd.) i způsob jejího získávání (přechod od sběračství na lov). Když nové zalednění přineslo nová ohrožení, někteří primáti se vrátili zpět do lesů (historie byla zkráceně zachycena v embryonálním vývoji, jak lze krásně doložit na změnách postavení prstů na nahou např. šimpanzích embryí) – čímž se vyhnuli určitým strážním, nebezpečím a utrpením – zatímco jiní se pokusili překonat nebezpečí, čelili chladu kožemi zabívaných zvířat, a později užíváním ohně, budováním přístřeší a vyhledáváním úkrytů v jeskyních apod. Kupředu vedla cesta nikoli vyhýbání se utrpení, nýbrž jeho překonáváním, odolností vůči němu a novými vynálezy. Kdyby nebylo překážek, ohrožení, bolesti a utrpení, nevznikly by ty nejvýznamnější vynálezy, ať už přírodní nebo lidské.

Prorocká tradice starozákonní, ale i jiné složky izraelské tradice nás však vedou tímž směrem. Lid izraelský musí opustit plné hrnce egyptské a vydat se vnějšně zcela nezajištěn na dlouhé putování pouští; Mojžíš vede lid z otroctví ke svobodě, ale zároveň to znamená cestu vyostřeného, zvýšeného ohrožení, nebezpečí a přímo utrpení. Již praotec Abra(ha)m opouští jistotu domova a domácích poměrů, sousedských a přátelských svazků, a odchází do neznáma, „nevěda kam“. Pohodlnější a známý život vyměňuje nejen sám pro sebe, ale také pro celý dům, pro svou rodinu – a také pro své děti! – i služebnictvo atd. za nepohodlí a život plný neznámých překážek. (Ostatně Izraelští odcházeli do pouště také s dětmi, tj. rozhodovali také za ně a o nich, že půjdou cestou tvrdou a těžkou, cestou utrpení.) (U Jakuba prosvítá či spíše jako šídlo vyčuhuje z pytle jeho osobní situace a situace jeho rodiny; zmínka o dětech na str. 17 jasně poukazuje na situaci naši: našich dětí, naší církve, našeho vytlačování a diskriminování atd.; zmínka na str. 18 připouští, že sami sobě můžeme „namluvit“, že utrpení je součástí našeho údělu, ale nemůžeme tak činit „u svých dětí“ – jak zvláštní formulace, nedbající skutečnosti, že celé generace a desítky generací musely někdy na sebe vzít břemeno ukřivdění, nespravedlnosti, utrpení a diskriminace, a že za takových okolností se rodiče nemohou vyhnout tomu, vzít na sebe odpovědnost rozhodnutí za své děti a o nich. Ostatně něco takového rodiče dělají vždy, a často to vede později k nesnázím a sporům atd.).

Léčebný tělocvik někdy bývá značně bolestivý, ale je nezbytný. Přiznat své provinění, svou vinu nebo spoluvinu na něčem zlém (o tom Jakub mluví jako o nezbytnosti) je – pokud to je opravdově míněno – opravdovým utrpením, je to těžká, přetěžká věc a znamená nejenom si leccos odepřít a lecčeho se zbavit, lecčeho pozbytý a rozloučit se s tím, i když nám to bylo nevím jak drahé – člověk má velmi rád o sobě dobré mínění (např.) atd. Dosáhnout mistrovství např. ve hře na nějaký nástroj nebo promyslet něco až na hloubku, až do posledních důsledků a vrátit se až ke kořenům svého myšlení a svých pozic, vůbec dosáhnout čehokoli velikého není možné bez odříkání, bez zatnutí zubů, bez překonání bolesti a utrpení,

bez zapření svých chutí a tendencí, bez zapření sebe sama. To všechno je přece naprosto přesvědčivý doklad toho, že je třeba jednak rozlišovat mezi utrpením a utrpením, a za druhé že je třeba vidět v utrpení často jedinou cestu kupředu, tedy něco pozitivního, produktivního, a proto žádoucího a nezbytného. (Slatinice, 760701-1; R-1976-13/§ 75 [13,2], str. 6-11.)